

CÂTEVA CONSIDERAȚII PE MARGINEA SCRISORILOR SFÂNTULUI IOAN HRISOSTOM

Diac. Asist. Drd. Liviu PETCU

Urișa personalitate a Sfântului Ioan Gură de Aur domină și ilustrează vremea sa în mod incomparabil. Cu cât timpul trece, cu atât impunătoarea sa statură crește. El nu se lasă ușor de abordat în cărți sau înșiruri de fraze, oricât ar fi ele de sintetizate, frumos meșteșugite sau encomiastice. Nici un Părinte bisericesc răsăritean nu a lăsat o moștenire literară atât de vastă și nici o personalitate din timpul său nu s-a distins și nu a atras interesul contemporanilor și cinstirea posterității ca dânsul. Pentru creștini, Sfântul Ioan Gură de Aur nu este doar un neîntrecut orator, un remarcabil exeget, vestit pentru adâncimea ideilor și interpretărilor sale sau pentru eleganța, frumusețea și puritatea stilului, un aspru ascet, un mare ierarh, cu vaste cunoștințe teologice și filosofice și cu o operă uriașă, inegalabilă atât ca dimensiuni, cât și prin conținut, cuprinzând 18 volume în ediția Migne (vol. 47-64), un afabil și zelos păstor de suflete pe care îl au ca model clericii din toate timpurile și din toate locurile, o persoană eroică în încercări dureroase, înflăcărată și neobosită în lucrarea binelui, ci și un mesager al poporului, un om cu o inimă mare și alese calități sufletesti, ce a cunoscut regulile adevăratei prietenii și le-a cultivat la modul cel mai înalt, cu o nemărginită iubire de oameni și o rară capacitate de a ierta, un om ale cărui fapte, lucrări și virtuți au exercitat o nespusă influență asupra creștinismului. „Acesta este Sfântul Ioan din Constantinopol: un mesager al poporului, o inimă mare, un împătimit al studiului Cărții (a Bibliei) și iubitor de semeni; un om ce părea să știe intuitiv care erau nevoile oamenilor și care să distingă adevărul de fals”¹. Toate acestea au atras prețuirea și respectul nu numai în rândul creștinilor, de la Răsărit și până la Apus, ci chiar și la barbari. Contemporanilor săi le plăcea deja să spună: *Și din gura sa ieșeau cuvinte mai dulci ca mierea*. Cu toate aceste elogii, este prea puțin cunoscut și, cu siguranță, prea puțin cercetat.

Dintre toți Sfinții Părinți, Sfântul Ioan a lăsat opera cea mai vastă, aceasta putând fi comparată doar cu cea a scriitorilor bisericești Origen și Fericitul Augustin. Operele sale literare sunt un izvor nesecat nu doar pentru teologi, ci și pentru arheologi și pentru istoricii culturii.

Între tratate, omilii, exegeze și predici se înscrie și lista impozantă a scrisorilor. Scrisorile, care sunt circa 240 la număr, foarte scurte, cele mai multe din timpul celui de-al doilea exil (404-407). În volumul LII al lucrării *Patrologia Graeca*,

¹ John Heston Willey, *Chrysostom: The Orator (Men of Kingdom)*, Unknown Rinding, New York, 1906, p. 180.

abatele Migne a colectat 240 de epistole originale ale Sfântului Ioan Hrisostom. La aceste relicve autentice ale corespondenței sale, Migne a adăugat cinci scrisori ale prezbiterului Constantius, despre care s-a crezut anterior că au fost scrise de Constantius, și dictate de Sfântul Ioan și faimoasa *Epistola ad Caesarium monachum*, care, altădată acceptată pe scară largă ca fiind scrisă de Sfântul Ioan Hrisostom, este acum privită de unii ca fiind un fals².

Corpus epistolarum existent al Sfântului Ioan, aparținând ultimei perioade a vieții sale, este scris din momentul exilului său, în anul 404, până la moartea sa, în 407. Doar singură excepție ar fi: prima epistolă către Papa S. Inocențiu I. Scrisorile sunt o sursă foarte valoroasă, nu numai ca prezentare a timpurilor pe care le-a trăit Hrisostom, dar și pentru reconstituirea istoriei perioadei de exil a vieții sale.

Epistolele, bineînțeles, variază în subiectele abordate. Una conține o confirmare a primirii unor medicamente de către Sfântul Ioan (XXXIV). O a doua combate calomniile care circulau împotriva lui (CXXV). O a treia conține o admonestare disciplinară adresată unui preot (CCIII). A patra prezintă bunătatea arătată către Sfântul Ioan de către prefectul Armeniei (LXIV). A cincea epistolă descrie un raid isaurian (XIV). Dar unitatea în această diversitate rezidă în apelul sincer, exprimat în aproape toate epistolele, prin scrisori către prietenii Sfântului, și în referințele, pe tot parcursul corpusului, la greutățile, boala și angoasele exilului singuratic³. Scrisorile au *caracter istoric, consolator, de recomandare și familiar*⁴. Scrise pe tema Providenței, temă ce era cea mai potrivită pentru a mângâia sufletele de tulburările suferite atunci de către Biserică, tulburări care îl întristau foarte mult, mai mult decât propriile lui suferințe⁵, scrisorile sunt adresate vechilor prieteni din Antiohia și Constantinopol, episcopi, preoți, călugări, funcționari, care îi luaseră partea și care din pricina acestei loialități față de el, fuseseră închiși, torturați sau exilați. Sfântul Ioan le mulțumește pentru aceasta și pentru scrisorile trimise. Totodată, îi înștiințează despre viața din exil și le însuflă tuturor curaj și nădejde. Deci, scrisorile sunt relatări ale situației și sentimentelor sale în lungul și anevoiosul drum al exilului. Marele arhiepiscop caută mai ales să consoleze și să mângâie decât să fie consolată; „se simte foarte slăbit și nu neagă că are multe de suferit din pricina tratamentului prost din partea celor cu care vine în contact, a lipsei de liniște, a frigului, a lipsei medicamentelor și a altor privațiuni; dar încearcă să-și liniștească totuși prietenii, spunând că acum îi merge iarăși bine. În primul rând vrea să-i mângâie și să-i încurajeze pe ei; căci și din depărtare rămâne părintele spiritual care are grijă de sufletele lor”⁶. Prietenii au grijă să nu-i lipsească banii, cu care el încearcă

² P.R. Coleman Norton, *The correspondance of S. John Chrysostom (with special reference to his epistles to Pope S. Innocent I)*, în rev. „Classical Philology”, Vol. 24, No. 3, Jul. 1929, p. 279. O prezentare interesantă a istoricului acestei scrisori poate fi regăsită în lucrarea lui Stephens, *Sfântul Ioan Hrisostom* (ediția a doua), pp. 433-434.

³ *Ibidem*, pp. 279-280.

⁴ Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 2000, p. 136.

⁵ Monsig. Ubaldo Mannucci, *Istituzioni di Patrologia ad uso delle Scuole Teologiche*, parte II, Epoca Post-Nicena, Roma, 1922, p. 106.

⁶ Hans Freiherr Von Campenhausen, *Părintii greci ai Bisericii*, traducere din germană de Maria-Magdalena Anghelescu, Editura Humanitas, București, 2005, p. 227.

iarăși să-i ajute în special pe alții, îi furnizează cu regularitate știri și îl informează despre toate încercările care se întreprind în favoarea sa. Totuși, în ciuda adversităților și neajunsurilor, curge un izvor de optimism, care nu poate fi ucis de nimic. Chiar și în exil, a răscumpărat captivi pe care i-a redat familiilor. Pentru aceasta, ca și alți episcopi de dinainte și de după el, a folosit banii de la susținătorii înstăriți⁷.

Un studiu statistic de suprafață arată că, dintre cele 240 de Epistole, una a fost scrisă din Constantinopol, 2 din Niceea și 2 din Cezareea (Capadocia), 5 pe drumul de la Cezareea la Cucusus (Armenia Mică), 140 din Cucusus, 8 din Arabissus și 82 fără indicarea precisă a vreunei localități.

Cel mai mare număr de epistole scrise unei singure persoane este de 17, acestea fiind trimise Olimpiadei, o diaconiță din Constantinopol. 38 de epistole sunt adresate unor femei, dintre care unele erau tot diaconițe. 43 de epistole au menirea de a crea relații între destinatari, dintre care unii au primit și scrisori individuale. În timp ce majoritatea epistolelor (133) sunt adresate credincioșilor de ambele sexe și aflate pe diverse trepte ierarhice⁸, un mare număr de scrisori (96) este destinat persoanelor laice aflate pe cărările obișnuite ale lumii, iar un număr mic de scrisori (11) se adresează unor oficiali civili recunoscuți⁹. De mare interes istoric s-au dovedit a fi și cele două scrisori dedicate Papei Inocențiu, în care Hrisostom „formulează o adresare elocventă”¹⁰.

Mai lungi sau mai scurte, „dând vești despre autorul lor, sau cerând vești despre alții, îndrumând, muștrând sau mulțumind, ele sunt una dintre cele mai pure expresii ale măiestriei literare hrisostomice”¹¹. În general, operele literare ale Sfântului Ioan Gură de Aur se impun printr-un fond bogat, serios și realist. Din punctul de vedere al elocinței, el i-a depășit pe toți înaintașii săi, dar, ca și teologia și exegeza sa, și elocința a fost una eminentă populară și practică. El cunoștea ca nimeni altul regulile artei oratorice, iar aceste reguli le aplica cu cea mai mare libertate. În discursurile sale, întâlnim argumente abstracte, puțină filosofie, dar mai ales imagini, comparații, argumente familiare. Cunoșcând în profunzime viața poporului, tablourile sale moralizatoare nu au nimic artificial sau forțat. „Este ca un tată care glumește cu copiii săi și care, făcându-se că îi părăsește, îi instruiește, îi corectează, îi încurajează”¹².

⁷ Wendy Mayer, *Patronage, pastoral care and the role of the bishop at Antioch*, în rev. „Vigilae Christianae”, 55, 58-70, Leiden, 2001, p. 62.

⁸ Dintre aceste Epistole, 54 se adresează unor episcopi; una unor episcopi și preoți; 2 unor episcopi, preoți și diaconi; 35 unor preoți; 8 unor diaconi; 2 unor călugări; 6 unor preoți și călugări; 2 unui lector.

⁹ P. R. Coleman Norton, *art. cit.*, p. 280.

¹⁰ A. Amelli, *Χρισοδομικά*, I, pp. 47-59 apud Monsig. Ubaldo Mannucci, *op. cit.*, p. 107.

¹¹ Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Personalitatea Sfântului Ioan Gură de Aur*, în rev. „Studii Teologice”, Anul XI (1957), Nr. 9-10, p. 511.

¹² J. Tixeront, *Précis de Patrologie*, Paris, Librairie Victor Lecoffre, J. Gabalda, Editeur, 1927, pp. 264-266.

Nu este posibil să nu evidențiem claritatea clasică a limbii și a stilului și care mai poate fi regăsită la Demostene, bogăția de imagini și metafore, măreția expozițiunii, mereu amplă, mereu nouă și, cu toate acestea, mereu accesibilă și instructivă, care știe să profite de orice ocazie și orice mișcare pentru a trage învățăminte de utilitate spirituală pentru ascultători¹³.

Fidel principiilor Școlii din Antiohia, al cărei ilustru reprezentant era, el este adeptul mai ales al exegezei literare. Totuși, temperează rigiditatea acestei metode fie printr-un recurs prudent și moderat la un oarecare alegorism, mereu fondat pe literă, fie prin insistența asupra învățaturii morale și a bogăției aplicațiilor practice. Opera sa ni se prezintă ca un manual complet al vieții creștine¹⁴.

Chiar dacă unii scriitori pasionați de patrologie și mai ales de opera Sfântului Ioan, cum ar fi Bruno Vandenberghe, susțin că, în scrisori, Sfântul Ioan nu are aceeași ținută literară, totuși e demn de menționat că, în acea vreme, corespondența era o artă și în scrisorile Sfântului Ioan este evidentă măiestria sa literară aleasă. Autorul amintit mai sus menționează că „dacă luăm colecția de scrisori în ansamblu și dacă ținem cont de gustul actual în domeniul epistolar, suntem puțin decepționați. Asta pentru că, pentru noi, o scrisoare este mai întâi un mesaj, un document personal, căreia îi căutăm un detaliu picant sau un altul care ar fi un fel de autobiografie sau confesiune. Or, corespondența Sfântului Ioan Hrisostom nu corespunde acestui gust”¹⁵. Același autor lansează însă o posibilă ipoteză. Se poate ca autorul, prizonier în deșertul său, să fi fost supus cenzurii, dar, cu toate acestea, și formația sa clasică la Școala lui Libanius se simte, într-o anumită măsură. Învățase să trateze corespondența ca pe un gen literar dețineau legi și reguli proprii, la care, ca un om cultivat, ținuse. Aceasta, spune Vandenbergher, ne va explica de ce Sfântul Ioan Hrisostom, care, de altfel, face dovada unei veritabile stăpâniri a limbii, n-are aici aceeași ținută literară. În continuare, Bruno Vandenberghe este de părere că scrisorile sunt scrise cu răbdare și fără patimă, însă ele lasă bine să se întrevadă aici – colo măreția sufletului de scriitor, chiar dacă în ansamblu sunt convenționale¹⁶. Însă Patriarhul Fotie, referindu-se la epistolele Sfântului Ioan și la stilul acestora, remarcă: „Epistolele sunt caracteristice omului. Stilul este strălucitor, clar, persuasiv, oarecum înflorat, agreabil”¹⁷.

Scrisorile de o anumită întindere se caracterizează prin tendința Sfântului Ioan Hrisostom „să-și ia subiectul de departe, să-l extindă și să facă din el un adevărat tratat”¹⁸. Totuși, această tendință de generalizare însoțește la el grija pentru a adapta sfaturile la cazurile particulare. „Învățământul se face universal foarte repede doar

¹³ Monsig. Ubaldo Mannucci, *op. cit.*, p. 108.

¹⁴ F. Cayré, *Précis de Patrologie. Histoire et doctrine des Pères de l'Église*, tome premier, Société de S. Jean L'Évangéliste, Desclée et Cie, Éditeurs Pontificaux, Paris-Tournai-Rome, 1927, p. 474.

¹⁵ Bruno H. Vandenberghe, *Saint Jean Chrysostome et la Parole de Dieu*, Les Editions de Cerf, 29, Paris, 1961, p. 186.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 186-187.

¹⁷ *Bibliotheca*, LXXXVI.

¹⁸ L. Meyer, *S. J. Chrysostome, maître de perfection chrétienne*, Paris, 1934, p. 348.

dacă își are punctul de plecare în cunoștința exactă a nevoilor corespondentului, în gândurile sale, în starea sufletească¹⁹. Corespondența de consolare a Sfântului Ioan Hrisostom este foarte tipică pentru acest subiect, ceea ce îi relevă valoarea psihologică. Sfântul Ioan este medicul sufletelor, oferind mereu un diagnostic precis, foarte înțelegător față de slăbiciunea umană, sever însă în corectarea egoismului, a desfrâului, a aroganței și a viciului. În acest sens, patrologul Johannes Quasten spune că „sinceritatea infinită de care a dat dovadă pe parcursul vieții impune respect și impresionează chiar și astăzi”²⁰. Ceea ce mai impresionează în întreaga operă a Sfântului Ioan Gură de Aur este conținutul și expunerea eficace care îmbină cu succes spiritul creștin și frumusețea elenică a formei. În scrisori, Sfântul Ioan nu ar fi el însuși, dacă în expunerile sale s-ar mulțumi să arate doar aspectul negativ al situațiilor. Optimismul său, gustul pentru luptă până la eroism îl ajutau în timpul persecuțiilor. Era dotat natural pentru a galvaniza energiile, pentru a insufla curajul și cultura sa îi aducea în acest punct exact. „Detășarea de bunurile pământești, curăția conștiinței, curajul pe care Sfântul Ioan îl arată ... sunt valori firești care trebuie să se concretizeze în virtuți pentru creștini. Dacă ultimul motiv al practicării lor este dragostea pentru Hristos, ne-ar rămâne pentru toți, cel puțin, singurul mijloc de a înfrunta încercările vieții”²¹.

Așa cum am precizat deja în primele pagini ale prezentului studiu, Sfântul Ioan Gură de Aur a corespondat prin scrisori și cu Papa Inocențiu²². Prima epistolă a fost scrisă în anul 404, după ziua Paștelui, înainte ca Sfântul Ioan să părăsească cetatea Constantinopolului în cel de-al doilea său exil²³, din care nu s-a mai întors. După ce a recapitulat evenimentele începând cu ajungerea lui Teofil, episcop de Alexandria, la Constantinopol (iunie 403), după ce discută despre *Synodus ad Quercum* prin care fusese destituit (iulie 403), după ce menționase reinstituirea sa în funcție (iulie 403) și revigorarea comploturilor împotriva sa, după ce descriese violentele scene din biserici, în Ajunul Paștelui (404) și celebrarea sub cerul liber a zilei Paștelui în afara zidurilor cetății, Sfântul Ioan își completează recitalul cronologic, care indică în mod clar că scrisoarea a fost scrisă ulterior zilei Paștelui, în 404, în timp ce omisiunea menționării celei de-a doua și ultimei destituirii, în iunie același an, ne conduce la deducția că scrisoarea a fost compusă înaintea acestui eveniment.

În jurul anului 408, adică, la scurt timp după moartea Sfântului Ioan Hrisostom, Paladie, Episcop de Helenopolis, prietenul Sfântului și autorul lucrării *Istoria Lausiacă*, a realizat o biografie a Sfântului Ioan, intitulată *Dialogus de Vita S. Chrisostom*, în care a introdus această scrisoare către Papa S. Inocențiu I²⁴. În versiunea paladiană

¹⁹ *Ibidem*, p. 349.

²⁰ Johannes Quasten, *Patrologia*, vol. II, I padri greci (secoli IV-V), traduzione italiana del Dr. Nello Beghin, Edizione 1980, Ristampa 1998, Marietti, p. 434.

²¹ Anne-Marie Malingrey, *Jean Chrysostome. Lettre d'exil a Olympias et a tous les fideles*, în col. *Sources Chrétiennes*, N° 103, Les Editions de Cerf, 29, Paris, 1964, pp. 32-33.

²² P.G., LII, col. 529-536.

²³ Data acceptată în mod obișnuit pentru cea de-a doua expulzare a sa este 20 iunie 404.

²⁴ P.G., XLVII, col. 5-82. Scrisoarea ocupă cap. II în coloanele 8-12; cf. P. R. Coleman Norton, *op. cit.*, pp. 280-281.

a scrisorii citim că Sfântul Ioan se adresează și lui Venerius, episcop de Milano, și lui Cromatius, Episcop de Aguilieia²⁵, informație care lipsește din scrisoarea existentă în corpus²⁶. Din forma în care este prezentată reiese că intenția lui Paladie (care este cea mai de încredere autoritate pentru viața Sfântului) a fost ca această declarație să apară ca o notă la scrisoare, dar că aceasta a fost introdusă în scrisoarea propriu-zisă. Pe de altă parte, poate fi privită ca o *varia lectio*, în lipsa, totuși, a celei mai importante dintre numeroasele *varia lectiones* care iau naștere din compararea celor două texte ale scrisorii și care, ambele, din numărul și caracterul lor, par a declara că relația principal-secundar dintre scrisoarea din *corpus* și scrisoarea din *Dialogus* este vagă, deși nu chiar atât de distinctă cum s-a sugerat²⁷.

Sfântul Ioan îi scrie Papei S. Inocențiu I în scopul de a aduce la cunoștința Episcopului Romei ilegalitățile comise în Constantinopol, de a solicita o intervenție în vederea stopării valului de ticăloșii (nelegiuiri), de a-i cere Papei S. Inocențiu să declare că activitățile ilegale (ale *Synodus ad Quercum*) care avuseseră loc în absența sa (a Sfântului Ioan) nu au forță de lege și că acei care s-au făcut vinovați de astfel de neleguire trebuie pedepsiți pentru încălcarea legii ecleziastice și pentru a consolida bunele servicii în beneficiul Papei Inocențiu.

După cum se precizează în cele menționate, cea mai mare parte a scrisorii descrie pe scurt încercările de a-l expulza pe Sfântul Ioan de la conducerea Constantinopolului, începând cu amestecul personal și la nivel local al lui Teofil, în iunie 403, și culminând cu scenele de hărțuire din Constantinopol, din timpul Săptămânii Sfinte (a Patimilor), în 404²⁸. În *Dialoguri*, Paladie extinde această descriere într-o formă detaliată și furnizează un comentariu pe larg al istoricului acelei perioade, iunie 403 - aprilie 404²⁹. Paladie era bine pregătit pentru acest serviciu, pentru că se afla în Constantinopol în acea perioadă, fiind chiar adus în fața *Synodus ad Quercum*³⁰. Acordul dintre prezentarea oferită de el și cea a Sfântului Hrisostom

²⁵ *Op. cit.*, col. 12.

²⁶ Deși Sfântul Ioan Hrisostom adresează această scrisoare Papei S. Inocențiu, cu cel puțin o ocazie, el utilizează pluralul - cf. P. R. Coleman Norton, *art. cit.*, p. 281.

²⁷ Singurul traducător în engleză al *Dialogurilor*, Herbert Moore (*Dialogurile lui Paladie privind Viața Sfântului Ioan Hrisostom* - Londra, 1921), într-o notă asupra versiunii paladiene a dialogurilor, spune (*op. cit.*, p. 9, n. 2): *Această scrisoare este oferită ca făcând parte din epistolele Sfântului Ioan Hrisostom, dar este posibil să nu fi fost scrisă de el. Autorul declară că s-a limitat doar la a oferi substanță scrierii (...)* (P.G., XLVII, 8), și totuși stilul îi aparține, deși apar și parte din frazele lui Hrisostom. Este posibil ca Sfântul Ioan Hrisostom să fi scris în latină, din care Paladie a tradus liber; la fel cum Sozomen traduce răspunsul lui Inocențiu (*Historia ecclesiastica*, VIII, 26). Scrisoarea se termină, conform ordinii cronologice, cu serviciile de Paște ținute în aer liber; un fals ar fi trădat probabil oarecare cunoștințe despre evenimentele ulterioare. Fotie, după o oarecare ezitare, consideră că ar fi lucrarea lui Hrisostom, în special datorită stilului său retoric. *Mi-e imposibil* (este vorba despre Coleman-Norton) *să identific fie și cea mai mică ezitare din partea lui Fotie în legătură cu autenticitatea scrisorii.* - *op. cit.*, p. 281.

²⁸ P.R. Coleman Norton, *art. cit.*, p. 282.

²⁹ P.G., XLVII, col. 26-34.

³⁰ Fotius, *op. cit.*, apud P. R. Coleman Norton, *op. cit.*, p. 283.

este foarte puternic, cu o singură excepție importantă. În relatarea către papa Inocențiu a tulburărilor din Constantinopol, în Ajunul Paștilor, Sfântul Ioan Hrisostom scrie că soldații au pătruns în biserici, au dat afară clerul și enoriașele, au profanat elementele sacre³¹.

Pe de altă parte, Paladie declară că bisericile erau goale și că inamicii Sfântului au angajat ajutor militar pentru a convinge oamenii să se adune în biserici, și nu în băile Constantinopolului, unde se ținea veghea Paștelui și de unde clerul și enoriașele au fost alungați și unde a avut loc profanarea obiectelor sacre³².

Socrate este de acord cu Paladie (*Historia ecclesiastica*, VI, 18), în timp ce Sozomen și Theodoret nu furnizează detalii.

Majoritatea criticilor moderni ar armoniza aceste prezentări diverse ale localităților prin combinarea lor – presupunând că au avut loc două atacuri diferite, unul asupra bisericilor, celălalt, la o oră mai târzie, asupra băilor comune, după încercări eșuate ale forței armate de a convinge oamenii să se întoarcă în biserici, pentru ca în Ziua de Paști acestea să nu mai aibă un caracter izolat. Aceasta este opinia lui Tillemont, Montfaucon, Stephens, Farrar și Venables. Dar Bright, deși nu *se grăbește să-i contrazică*, susține că „este puțin probabil să fi fost două atacuri. Dacă a avut loc o singură astfel de scenă, atunci aceasta trebuie plasată, sub autoritatea lui Hrisostom, în biserică, probabil în cea a Sfintei Sofia sau a Apostolilor”; și este ușor să înțelegem cum a putut Paladie să se gândească la „băi, dacă nelegiuirile au avut loc, în cea mai mare parte, într-un baptisteriu”. Prin urmare, Bright susține că „trebuie să presupunem că a avut loc o singură scenă de furie, nu două”³³.

Este adevărat că se pot face comentarii asupra ambelor puncte de vedere, dar chiar nu este neapărat necesar să alegem una și să excludem total pe cealaltă. „Oare soluția optimă – se întrebă C. Norton – constatăm ipoteza că au existat două atacuri sau că Paladie, la patru ani după eveniment, asocia băile cu baptisteriile, ci în presupunerea că Sfântul Ioan Hrisostom înțelegea prin băile Constantinopolului de fapt bisericile din Constantinopol? Oare nu este probabil ca discrepanța, dacă există, să se fi născut din importanța conferită de Paladie scenelor îngrozitoare din băile Constantinopolului, care s-au impregnat mai puternic în memoria sa decât orice act similar comis în biserici?”³⁴.

Faptul că a doua epistolă către Papa Inocențiu a fost scrisă cândva după luna iunie a anului 406 reiese din declarația Sfântului Ioan că își petrece al treilea an de exil³⁵. Nu există altă dovadă în scrisoare care să indice unde locuia marele antiohian la momentul compunerii scrisorii, decât referința sa la isaurienii care au infestat Armenia. Scrisoarea, care este scurtă, exprimă recunoștința Sfântului Ioan către Papă pentru iubirea constantă a acestuia față de el și pentru toate eforturile pe care le făcuse (Papa) și le făcea încă pentru el (pentru Sfântul Ioan). Însă intervenția

³¹ P.G., LII, col. 533.

³² P.G., XLVII, col. 33.

³³ *Age of Fathers*, II, 80 apud P. R. Coleman Norton, *op. cit.*, p. 284.

³⁴ P. R. Coleman Norton, *art. cit.*, p. 283.

³⁵ P.G., LII, col. 536.

papei Inocențiu I și cea a împăratului Occidentului, Honorius, pe lângă fratele său din Orient, Arcadius, printr-o ambasadă specială în primăvara lui 406, au eșuat.

Stephens, în lucrarea sa *Saint John Chrysostom*, la care am mai făcut referire în acest studiu, a lansat, cu privire la scrisorile Sfântului Ioan, câteva teorii fără temei real. El este de părere că aceste scrisori, interesante prin ele însele, „ilustrează în mod remarcabil (mai ales prima) tendința crescândă a Creștinătății de a apela la arbitrajul Bisericii vestice și în special al Episcopului Romei, în probleme legate de disciplina ecleziastică. Spiritul Vestului, de creator de lege și proteguitor al ei, este invocat pentru a se limita turbulența și nerușinarea Răsăritului”³⁶. Trebuie însă precizat că, deși Sfântul Ioan Hrisostom solicită ajutorul Papei Inocențiu I, nu apelează totuși la el ca la supremul arbitru. Aceasta reiese clar din conținutul scrisorilor. Faptul că Hrisostom se aștepta ca Papa să arate scrisorile sale prelaților apropiați lui este evident din utilizarea pluralului și din nota lui Paladie din care reiese că prima epistolă a fost adresată și episcopilor de Milan și Aquileia – uzanță și acțiune care pot fi înțelese numai pe baza presupunerii că Sfântul Ioan Hrisostom i-a scris Papei ca un episcop către un frate episcop³⁷.

Papa Inocențiu, la care Sfântul Ioan a făcut apel, obține târziu reabilitarea acestuia, după trecerea Sfântului Ioan din lumea aceasta, în anul 412³⁸.

Pe drumul lung și silnic al deportării, Sfântul Ioan păstra legătura cu cei apropiați prin scrisori. El arată suferințele și necazurile lui, dar e mereu preocupat de scumpa sa Biserică și de răspândirea Evangheliei. Din exilul său amar, autorul nostru scrie nu numai Olimpiadei, ci și multora din ceilalți prieteni ai lui: episcopi, preoți, dregători, doamne (are peste 100 de corespondenți). După o oprire scurtă la Niceea, Sfântul Ioan a ajuns, la sfârșitul a 77 de zile, la Cucuz sau Arabissos, în Armenia Mică. Intervenția partizanilor săi la Constantinopol, așa numiții ioaniți, și moartea Eudoxiei spre sfârșitul anului 404 nu i-au schimbat situația. Ioan scrie de la Cucuz și papei Inocențiu, dar acesta n-a putut face nimic pentru el. Dușmanii săi de la Constantinopol au reușit să-l determine pe împărat să-l transfere într-un loc mai îndepărtat, în care eventualitatea revenirii să fie imposibilă. Locul ultimei destinații era fortăreața Pityontis, un orașel de pe țărmul oriental al Mării Negre, la poalele Caucazului (în Abhazia de azi), avanpostul cel mai îndepărtat al Imperiului în această zonă (în același ținut vor fi trimiși în exil, 255 de ani mai târziu, și Sfântul Maxim Mărturisitorul și ucenicii săi, cei doi Anastasie). Drumul era greu și puterile sale slăbite, fiind măcinat de boală și forțat de soldați să parcurgă pe jos calea către locul de exil. Însă „ordinele erau precise. Drumul trebuia făcut pe jos, în marș forțat, alături de o escortă militară care trebuia să-i facă regimul de viață cât mai dur, fără cruțare și fără odihnă, nici îngăduinți față de vârsta și sănătatea arhiepiscopului distrusă de asceză și de cei trei ani de exil”³⁹. De aceea, el nu mai ajunge decât până la Comana, în Pont.

³⁶ Stephens, *op. cit.*, p. 335.

³⁷ P. R. Coleman Norton, *art. cit.*, p. 284.

³⁸ Hubertus R. Drobner, *Patrologia*, Istituto Patristico Augustinianum, Roma, 2003, p. 442.

³⁹ Diac. Ioan I. Ică jr., *Arhiepiscopul și diaconita*, în vol. „Scrisori din exil”, Edit. Deisis, Sibiu, 2003, p. 6.

Pe parcursul vieții sale, Hrisostom a întâlnit oameni care au dorit să-l compromită sau să-l ucidă, dar și prieteni adevărați și devotați care i-au oferit ajutorul în vremurile tulburi și au luptat pentru el cu mult curaj și abnegație. Sfântul Ioan este convins că „atunci când ești rănit de dragoste, nu mai ții seamă de greutate; înduri totul cu ușurință, oricât de multe ar fi primejdiile, oricât de mari ar fi greutățile; un singur lucru urmărești: să-ți împlinești dorul”⁴⁰.

Două din coordonatele principale ale umanismului hrisostomic în conținutul scrierilor sale este prietenia și dragostea. Rareori în literatură întâlnim vorbindu-se așa de frumos despre acestea. Nu am putea să-i reproșăm Sfântului Ioan că și-a scris opera inspirat fiind doar de un umanism deschis. Atât viața, cât și opera sa, o dovedise autenticitatea creștinismului și a trăirilor sale și moartea îl așteaptă pe drum pentru a arăta că mesajul său nu conține doar vorbe goale inspirate de o retorică ușoară⁴¹.

În concepția Sfântului Ioan, prietenia, pentru ca să fie puternică și schimbătoare, trebuie să aibă temei, motiv și model pe Hristos, Care Și-a dat viața pentru prietenii Săi (Ioan XV, 13). Continuând, marele arhipăstor precizează că prietenia este unirea atât de strânsă între cel ce iubește și cel iubit, încât să nu mai fie două persoane deosebite, ci un singur om: „dacă ai douăzeci de prieteni, vezi cu încă douăzeci de ochi, lucrezi cu încă douăzeci de mâini, mergi cu încă douăzeci de picioare. Un ins poate să fie datorită prietenilor în mai multe locuri deodată, în același timp”⁴². Când a vorbit despre prietenie, Sfântul Ioan Gură de Aur a scos la lumină exemplul lui Moise, Avraam, Iacov, Iosif și David, care n-au ținut seama de folosul lor, ci numai de interesele prietenilor, câștigându-și astfel slavă, pe când egoiștii au suferit pagubă, cum s-a întâmplat cu Lot și chiar Iona, într-un moment de slăbiciune. În această privință, Sfântul Ioan ne-a oferit ca exemplu de urmat înalta și frumoasa prietenie cultivată de Sfântul Apostol Pavel care se ruga să cadă chiar din slava vieții viitoare pentru mântuirea altora; el făcea aceasta pentru unii de care nu răspunzător, fiind trimis nu la evrei, ci la păgâni.

Referindu-se la felurile prieteniei și pricinile pe care se întemeiază ea, Sfântul Ioan prezintă în termeni encomiastici prietenia duhovnicească ce nu urmărește foloase personale, ci slujește dezinteresat unor idealuri sublime: „pentru că oamenii se unesc între ei pe temeiul acestor pricini trecătoare, de aceea nici prietenii dintre ei nu sunt nici călduroase, nici nu dăinuiesc. Se întrerupe dragostea de se iscă între ei insulte, pagube de bani, invidie, dragoste de slavă deșartă și altele la fel cu acestea. Se întrerupe dragostea, că nu are rădăcină duhovnicească. Dacă ar fi avut o astfel de rădăcină, nici o pricină lumească n-ar fi stricat dragostea duhovnicească. Dragostea de aproapele întemeiată pe dragostea de Hristos este trainică, nestricată, nebiruită, nesfârșită. N-o pot sfărâma nici calomniile, nici primejdiile, nici moartea, nici altceva asemănător. Orice ar pătimi un om care iubește așa pe aproapele

⁴⁰ *Omilia LV, II la Facere*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 22, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989, p. 215.

⁴¹ Anne-Marie Malingrey, *art. cit.*, p. 33.

⁴² Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia LXXVIII, 4 la Ioan*, P.G., LIX, col. 425.

său, nu va înceta niciodată a-l iubi, pentru că se uită la pricina dragostei sale, la Hristos. Dar cel care iubește pentru că e iubit și el la rândul său o termină repede cu dragostea, dacă prietenul său îl supără cu ceva; dimpotrivă, cel legat de semenul său cu lanțul dragostei de Hristos niciodată nu va pune capăt prieteniei”⁴³. În alt loc, Sfântul Părinte spune: *Prietenii adevărați covârșesc pe părinți și pe fii, vorbesc de prietenii cei după Hristos.*⁴⁴ În viziunea Sfântului Ioan, „ramurile prieteniei sunt încărcate nu de mărgăritare, ci de parfumul virtuții, mai plăcut decât acelea. Orice plăcere, de rând ori nobilă, mai dulce ca mierea de-ar fi, prietenia o întrece. Mierea produce sațiu, prietenul, niciodată, când e adevărat prieten, căci dorința crește mai mult și sațiul nu poate curma plăcerea. Prietenul ne e mai scump ca viața prezentă. Mulți oameni, după moartea prietenilor, n-au mai avut dorință să trăiască mai departe. Cu prietenul ți-e ușoară și calea exilului; fără el nici acasă nu te simți bine. Cu un prieten și sărăcia e suportabilă; fără el, și sănătatea și bogăția sunt de nesuferit. Un prieten este un alt eu. Îmi pare rău că nu pot să înfățișez în cuvinte chipul cel adevărat al prieteniei. Îmi dau seama că vorbele mele sunt cu mult sub ceea ce trebuie spus”⁴⁵.

Nu mulți Părinți sau scriitori bisericești înalță dragostei și prieteniei atât de emoționante imne, precum a înălțat Sfântul Ioan în toate operele și în toate împrejurările vieții sale. Pentru el, dragostea de Dumnezeu și de oameni nu este un cuvânt gol, ci cea mai vie și minunată realitate, singura pentru care viața merită să fie trăită, precum însuși spune: „Ce se poate asemăna cu dragostea? Nimic! Ea este rădăcina, izvorul și mama bunătăților, virtute care nu produce suferință, virtute plină de plăcere și aducând multă bucurie aceluia care o exercită”⁴⁶. Sfântul Ioan Gură de Aur a ostenit neîncetat și a ajutat ca nimeni altul pe toți aceia care erau apelau, în orice formă, la mila, la ajutorul și mângâierile Bisericii. Deși pătruns de suferințele exilului, inima lui de om și ierarh revarsă dragostea în valuri peste toți prietenii săi sau cei care manifestă deschidere de suflet pentru aceasta, iar de la ei, aceeași dragoste se îndreaptă spre el, chiar dacă fizic se aflau la mari depărțări, căci *prietenia nu o poate împiedica nici lungimea drumurilor, nici cerul, nici pământul, nici moartea, nici nimic altceva, ci este mai tare și mai puternică decât toate; chiar dacă este născută dintr-un singur suflet, ea poate îmbrățișa multe suflete.*⁴⁷

Conceptia Sfântului Ioan despre om este o dragoste fierbinte pentru acesta. Nimic în lume nu merită atâta dragoste ca omul și fiecărui om îi suntem datori cu ea, odată ce „Hristos iubește pe fiecare om cu aceeași dragoste cu care iubește în-

⁴³ *Omilia LX, III la Matei*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 23, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 702.

⁴⁴ *Comentariile sau Explicarea Epistolei I către Tesaloniceni*, omilia II, în vol. *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Coloseni, I și II Tesaloniceni*, traducere din limba elină, ediția de Oxonia, 1855, de Arhim. Theodosie Athanasie, București, 1905, p. 179.

⁴⁵ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia II, 3-4, la I Tesaloniceni*, P.G., LXII, col. 403-406.

⁴⁶ Idem, *Scrisoarea 222*, P.G., LII, col. 733-734.

⁴⁷ Idem, *Omilia 9, 3 la Efeseni*, P.G., LXII, col. 73.

treaga lume”⁴⁸. Din această iubire curată și jertfelnică și înaltă concepție creștină despre om au izvorât toate faptele bune ale acestui bun arhipăstor de suflete.

Departate de ai săi și suportând suferințele deportării, scrisorile erau cea mai mare bucurie a sa. Chiar și în exil fiind, gândurile sale nu sunt numai la Constantinopol și la adepții săi, la preoții și săracii lui, ci are în vedere noi activități ecleziale. Se ocupase odinioară de convertirea și protecția ecleziastică a goților rezidenți la Constantinopol; acum privirea sa se îndreaptă spre Persia învecinată, Goția și Fenicia și cântărește posibilitățile unei vaste misiuni creștine acolo, ceea ce nu mai făcuse nici un alt cap al Bisericii grecești. Unele scrisori conțin și mesaje mai personale și ni-l arată pe Ioan copleșit de singurătate și inactivitate, altele sunt îndemnuri la rezistență și curaj către *ioaniții* persecutați, iar altele ni-l arată ca pe un optimist incurabil. În plus, Sfântul Ioan Hrisostom încearcă să păstreze relațiile cu episcopul Romei și cu alți reprezentanți influenți ai Bisericii Apusene și Răsăritene. Nu crede în pierderea cauzei sale și continuă să spere pacea Bisericii și victoria a ceea ce e drept⁴⁹.

Ținuta frecventă în corespondența Sfântului Ioan este: „grija pentru toți, preocuparea de binele Bisericii, mângâierea celor închiși, batjocoriți sau pedepsiți pentru el, mustrarea pentru tăcerea unora, mulțumiri călduroase pentru interesul și mai ales pentru dragostea pe care alții i-o poartă”⁵⁰. Una dintre aceste persoane cu care a purtat o frumoasă corespondență a fost vestita diaconită Olimpiada, caracterizată de Paladie ca având caracter bărbătesc în viață, în nevointe, în știință și în suportarea nenorocirilor⁵¹. Cele mai frumoase scrisori sunt cele 17 trimise acestei diaconite, care, rămasă văduvă la 20 de luni după căsătorie, s-a dedicat Bisericii, după ce și-a împărțit averea ei la săraci.

Între Ioan și Olimpiada, vestita diaconită din Constantinopol, s-a purtat o interesantă corespondență din timpul celui de-al doilea exil al arhiepiscopului, corespondență din care s-au păstrat cele 17 scrisori ale sfântului către aceasta. Dincolo de aspectul lor documentar, de dezvoltările biblice, de îndemnurile morale care au în centru lupta statornică cu întristarea și suferința, scrisorile către Olimpiada ne relevă – chiar și în absența răspunsurilor acesteia din urmă, din nefericire pierdute – existența unei emoționante afecțiuni, a unei intense prietenii între ascetul și severul arhiepiscop și una din diaconitele ce făceau parte din clerul Bisericii din Constantinopol⁵².

Un fir roșu al scrisorilor din exil ale lui Ioan către Olimpiada îl constituie silința

⁴⁸ Idem, *Omilia II, 8 la Epistola către Galateni*, P.G., LXI, col. 647.

⁴⁹ Vezi Hans Freiherr Von Campenhausen, *Părinții greci ai Bisericii*, Traducere din germană de Maria-Magdalena Anghelescu, Editura Humanitas, București, 2005, pp. 227-228 și Diac. Ioan I. Ică jr., *Arhiepiscopul și diaconita*, în vol. „Scrisori din exil”, Edit. Deisis, Sibiu, 2003, p. 8.

⁵⁰ Pr. Prof. Ioan G. Coman, *art. cit.*, p. 605.

⁵¹ Palladiu, *Dialog istoric cu Teodor, diacon al Bisericii Romane, despre viața și petrecerea Fericitului Ioan Gură de Aur, episcop al Constantinopolului*, 5, P.G., XLVII, col. 18; cf. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *art. cit.*, p. 605.

⁵² Diac. Ioan I. Ică jr., *art. cit.*, pp. 8-9.

de a o face se elibereze de tirania deprimării, să depășească starea de *athymia*, urcând către *euthymia*, să treacă de la mâhnire la bună dispoziție și liniște sufletească, curaj și nădejde de mai bine. Caracterizând starea de deprimare, marele arhiepiscop spune că „întristarea e cea mai cumplită dintre toate pătimirile, că este culmea și capul lucrurilor cumplite”⁵³, fiind mai apăsătoare decât toate, dar cu cât e mai apăsătoare, cu atât mai mari răsplătiri are. Îi propune diaconitei, ca procedeu de luptă împotriva întristării ce o cuprinsese, meditația la suferințele și încercările unor persoane din istoria sfântă a mântuirii: (Iosif, Lazăr, Pavel, Iov etc.). Atunci când amintește de răbdarea în suferințe a săracului Lazăr, Hrisostom menționează: „Și Lazăr acela care căzuse în neputința firii – iar acest lucru nu era o pătimire pentru Dumnezeu – știi de ce cununi s-a bucurat fiindcă a pățimit și a rădat și a suportat cu noblețe lipsa îngrijitorilor, suferința produsă de răni, de foame, de disprețul și cruzimea bogatului. Deși nu găsim să spunem nici o virtute a lui, nici că a miluit pe săraci, nici că a ajutat pe cei nedreptățiți, nici că ar fi lucrat vreun lucru bun, ci doar că zăcea la poarta bogatului, boala lui, limbile câinilor și disprețul față de el al bogatului, care toate țineau de pătimirea celor rele. Și deși n-a făcut nimic nobil, numai pentru că a suportat cu noblețe întristarea venită de aici a avut aceeași soartă ca și patriarhul care a realizat virtuți”⁵⁴, căci „cu cât se întind peste noi încercările, cu atât ne sporește mângâierea și avem mai bune nădejdi despre cele viitoare”⁵⁵. Discuția e purtată nu numai pe teren biblic, ci și moral, filosofic și teologic. În viziunea Sfântului Părinte, suferința nu este sădită ontologic în om, ci este un accident, o urmare a păcatului, o pedeapsă, dar nu una răzbunătoare, ci una pedagogică, menită să-l învețe neconținut pe om să se smerească și să-și cunoască firea. Orice om își pune problema suferințelor pe care le îndură și toți oamenii reacționează cu teamă în fața iminenței unor suferințe. Sfântul Ioan vorbește despre suferință ca despre un leac, ca despre un drum spre o filosofie înaltă în viață. Acest lucru îl confirmă majoritatea Sfinților Părinți. Arhiepiscopul Ioan spune că, precum aurul topindu-se leapădă rugina (impuritățile), așa și omul, trecând prin ispite și suferințe, leapădă din trupul său înclinarea spre păcat⁵⁶ și „nimic nu ne face atât de străluciți și invidiați și nu ne umple de zeci de mii de lucruri bune ca mulțimea încercărilor, primejdiile, ostenele și întristările și faptul de a suporta cu blândețe toate neeltirile venite neconținut de la cei de la care n-ar fi trebuit nicidecum”⁵⁷.

Din corespondența purtată de Olimpiada diaconița cu marele arhiepiscop surghiunit descoperim mai ales un model de prietenie duhovnicească sinceră, adevărată și candidă. Diaconița a trecut la Domnul la câteva luni după aflarea vestii decesului arhiepiscopului surghiunit, probabil pe 25 iulie – data prăznuirii ei de Biserica bizantină. Memoria ei a supraviețuit veacurilor în primul rând prin scrierile

⁵³ Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrisori din exil, 17 scrisori către Olimpiada*, scrisoarea X, 6a, trad. de Ioan I. Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 2003, p. 190.

⁵⁴ *Ibidem*, scrisoarea X, 7e, 8b, p. 193.

⁵⁵ *Ibidem*, scrisoarea I, 1a, p. 135.

⁵⁶ *Ibidem*, scrisoarea XVI, p. 245.

⁵⁷ *Ibidem*, scrisoarea X, 10b, p. 197.

marilor Părinți ai Bisericii dedicate sau închinată „uneia dintre cele mai remarcabile și tulburătoare figuri feminine ale epocii patristice: Olimpiada diaconița”⁵⁸.

Întreaga corespondență a Sfântului Ioan relevă frumusețea prieteniei creștine și a într-ajutorării reciproce, cultivată pe marea acestei vieți tulburate de nenumărate vânturi care vor să abată cârma corăbiei mântuirii, însă aceasta din urmă este nelipsită de ancora nădejzii în Hristos, iar călătorii ei credincioși primesc arvuna bucuriei veșnice încă din lumea aceasta. Și această arvună îi mângâie și le însuflă curaj.

⁵⁸ Diac. Ioan I. Ică jr., *art. cit.*, p. 27.

Abstract

Saint John Chrysostom remains the most famous among the Greek Fathers and one of the most fascinating figures of Christian Antiquity.

As it regards Saint John Chrysostom's work, we may say that he leaves to posterity a great work, unequalled both in size and in contents, comprising 18 volumes in Migne edition (vol. 47-64), comparable only with that of Origen or of Augustine.

In volume LII of the Patrologia Graeca, Migne has collected 240 genuine Epistles of Saint John Chrysostom (ca. 349-407). The extant corpus epistolarum of Saint John Chrysostom, with one exception (the first epistle to Pope S. Innocent I), belongs to the last period of his life, from his exile in 404 to his death in 407. The Letters are a very valuable source, not only for an account of the times in which Saint John Chrysostom lived, but also for the reconstruction of the story of the period of his life passed in exile.